

Голові спеціалізованої
вченої ради К 26.133.01
в Київському університеті
імені Бориса Грінченка

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора
Петренко Оксани Борисівни
на дисертаційне дослідження **Остапчук Світлани Сергіївни**
**«Оцінювання навчальних досягнень учнів у вітчизняній освіті (80-ті роки XIX –
початок 40-х років XX століття)»,**
представлене на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

1. *Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.*

Однією з важливих і актуальних проблем історико-педагогічної науки є дослідження проблеми оцінювання навчальних досягнень учнів, позаяк реформування національної освіти зумовило кардинальні зміни у системі оцінювання. Запропоновані нові критерії оцінювання мають на меті реалізацію принципів гуманізації і демократизації освіти й спрямовані на суттєву переорієнтацію процесу навчання, яка забезпечувала б особистісний розвиток кожного учня. Форми і методи оцінювання навчальної діяльності школяра можуть служити гуманізації навчального процесу, якщо вони сприяють розкриттю особистості, активізації її творчого та духовно-психічного потенціалу, але за певних умов, і навпаки, можуть призвести до дегуманізації та відчуження особистості.

Відомий психолог Даниїл Ельконін виголосив дуже влучну фразу, яка згодом стала відомим афоризмом: «Оцінка є націленою у чоло дитини гвинтівкою», а Василь Олександрович Сухомлинський вважав оцінку найкращим заохоченням і найсильнішим покаранням дитини, називаючи її ідолом, який «до одного добрий, милостивий, до іншого – жорстокий, безжалісний, невмолимий». Педагог переконував, що взагалі вилучати оцінку із шкільного життя неможливо, без оцінки не обійтись. Але вона повинна прийти тоді, коли дитина вже розумітиме залежність якості своєї розумової праці від особистих зусиль, затрачених на навчання.

Вважаємо, що за такої різновекторності поглядів на педагогічний феномен оцінки й оцінювання дисертаційне дослідження Остапчук Світлани Сергіївни є на часі.

Актуальність проблеми, досліджуваної Остапчук Світланою Сергіївною, посилюється викликами сучасного суспільства: серед інновацій, запроваджених цього навчального року МОН України, – таємниця шкільної оцінки. Ідея не нова, адже таке правило діє в більшості європейських країн. Чи прийнятна ця новація в Україні? Напевне, відповідь на це запитання може бути знайдена і через рефлексію ідей щодо оцінювання навчальних досягнень школярів у історико-педагогічній ретроспективі.

Важливо відзначити, що дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової тематики відділу історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України «Педагогічні основи реформування шкільної освіти в Україні (середина XIX – перша половина XX ст.)» (державний реєстраційний номер №0103U002325) та «Розвиток новаторських навчально-виховних закладів України у XX ст.» (державний реєстраційний номер №0106U012333).

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті дослідження дисертанткою:

- висвітлено історіографію, джерельну базу та поняттєво-термінологічний апарат дослідження;
- обґрунтовано періоди та визначено особливості динаміки організації оцінювання навчальних досягнень учнів в освітньому просторі України 80-х років XIX – початку 40-х років XX століття;
- схарактеризовано суть, форми, види, критерії, способи та методи оцінювання навчальних досягнень учнів у початкових та середніх навчальних закладах України розглядуваного періоду;
- простежено еволюцію ідей вітчизняних педагогів щодо проблеми оцінювання навчальних досягнень школярів у досліджуваній період.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертаційна робота С. С. Остапчук є комплексним дослідженням, у якому завдяки аналізу документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (фонди: № 2581 – Народне міністерство освіти УНР. 1917–1918 рр.; № 2582 – Міністерство освіти УНР. 1918–1919 рр.), Центрального державного історичного архіву України (м. Київ) (фонд № 707 – Управління попечителя Київського навчального округу), Державного архіву міста Києва (фонди: № 55 – Київська жіноча гімназія імені св. кн. Ольги; № 90 – Київська Фундуклеївська жіноча гімназія; № 99 – Справа інспектора народних училищ Київської губернії. Циркулярні розпорядження керівництва представлені у фондах: № 108 – Циркулярні розпорядження МНО; № 144 – Циркулярні головним управляючим відомства установ Імператриці Марії; № 163 – Училище при притулку імені М. Дегтярьова; № Р-1 – Звіти міськнаросвіти про стан навчально-виховної роботи в школах м. Києва); використання тих публікацій у педагогічній пресі досліджуваного періоду, які ще не було введено до наукового обігу, а також систематизації фактичного матеріалу із значної кількості джерел нормативно-правового, наукового та навчально-методичного характеру *вперше*:

- обґрунтовано орієнтовну періодизацію та визначено особливості динаміки організації оцінювання навчальних досягнень учнів у шкільній практиці 80-х років XIX – початку 40-х років XX століття;
- комплексно схарактеризовано суть оцінювання, види, форми оцінювання навчальних досягнень учнів у загальноосвітній школі досліджуваного періоду;

- розкрито критерії, способи та методи оцінювання навчальних досягнень учнів у початкових та середніх навчальних закладах України 80-х років XIX – початку 40-х років XX століття;

- уточнено зміст понять «шкільна оцінка» й «оцінювання навчальних досягнень учнів» та складників останнього; внесок педагогів, освітніх діячів у розробку проблеми оцінювання навчальних досягнень школярів.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, а також їх достовірність забезпечуються належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць і в цілому не викликають сумніву.

Вважаємо, що дисертанткою досить вдало обрано методи дослідження, це дало їй змогу сформулювати теоретичні узагальнення, виконати поставлені завдання.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження С. С. Остапчук достатньо обґрунтовані й достовірні.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів

Дисертаційна робота С. С. Остапчук містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальне наукове завдання, яке передбачало цілісне розкриття організаційно-педагогічних основ оцінювання навчальних досягнень учнів у вітчизняній освіті 80-х років XIX – початку 40-х років XX століття в контексті педагогічних і суспільно-політичних чинників задля більш повного представлення історико-педагогічного знання про досліджуваний феномен.

Основні положення і результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка про впровадження №1527/01 від 16.06.2015), Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (довідка про впровадження №25 від 19.06.2015).

Рівень апробації результатів дослідження підтверджується також участю дисертантки у дванадцяти науково-практичних конференціях різного рівня.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Можна погодитися з практичною значущістю пропонованого дослідження, позаяк матеріали дослідження можуть бути використані у процесі розв'язання наукових і практичних завдань організації освітнього процесу української загальноосвітньої школи. Основні положення, джерельна база, фактологічний матеріал додатків можуть стати основою визначення й розробки основних напрямів подальших наукових досліджень із проблеми, для написання праць із загальної педагогіки та історії педагогіки, розробки

лекційних курсів, спецкурсів і спецсемінарів, а також доповнити зміст підручників, посібників з історії педагогіки.

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (327 найменувань і, що особливо цінне для історико-педагогічних досліджень, 30 архівних справ), 15 додатків. Дослідження системно організоване: чітко окреслено його об'єкт, предмет і мету, визначено хронологічні й територіальні межі дослідження, сформульовано завдання, забезпечено відповідність завдань та висновків, які логічно випливають із змісту основного тексту дисертації.

У першому розділі – *«Оцінювання навчальних досягнень учнів як предмет історико-педагогічного дослідження»* – здійснено аналіз історіографії проблеми та джерельної бази дослідження; обґрунтовано теоретичні засади проблеми оцінювання навчальних досягнень школярів у структурі навчального процесу.

У розділі дослідниця не лише розглядає характеристики та зміст ключових понять дослідження: «оцінювання навчальних досягнень учнів»; «шкільна оцінка», а й розкриває їх сутність у вигляді схем на с.52, 53.

У другому розділі – *«Розвиток ідей про оцінювання навчальних досягнень учнів та їх реалізація в шкільній практиці (80-ті рр. XIX ст. – 1917 р.)»* – розкрито нормативно-правову основу педагогічного оцінювання імперської доби, схарактеризовано суть, форми, види, критерії, способи та методи оцінювання навчальних досягнень школярів у різних типах початкових і середніх навчальних закладів.

Здобувачкою з'ясовано, що в руслі змін в освітній політиці (формування станової імперської системи освіти), зокрема в шкільництві, педагоги, громадські діячі розглядали такі питання: суть і форми оцінювання знань школярів (під час уроку, екзамену) (Б. Грінченко, Є. Звягінцев, С. Миропольський, В. Науменко, М. Пирогов, В. Стоюнін та ін.); система оцінювання (Х. Алчевська, В. Ільїнський, С. Миропольський, І. Рашевський, В. Сельонкін, О. Страннолюбський); види (поточні, семестрові, річні), функції (навчальна, стимулювальна, виховна), критерії (якість знань учнів, сформованість предметних умінь і навичок, способів навчальної діяльності) (Я. Гуревич, В. Євтушевський, Т. Лубенець, В. Науменко, К. Ушинський, В. Фармаковський та ін.); способи (у балах; запис на «класну золоту дошку», у журнал успішності, у табель успішності; похвальний лист, медаль) та методи оцінювання (письмові творчі роботи, вправи, доведення теорем) (Б. Грінченко, Є. Звягінцев, С. Миропольський, В. Науменко, М. Пирогов, О. Страннолюбський, В. Стоюнін, Л. Толстой, В. Фармаковський та ін.); вплив екзаменів на фізичний стан школярів (В. Ігнат'єв).

У третьому розділі – *«Оцінювання навчальних досягнень учнів у вітчизняній педагогічній теорії й практиці (1917–1944 рр.)»* – схарактеризовано нормативно-правову базу оцінювання навчальних досягнень учнів, проаналізовано зміст, види, форми, критерії, способи, методи

оцінювання знань школярів у практиці різних типів початкових і середніх навчальних закладів, висвітлено міркування українських педагогів, діячів освіти, учених про організаційно-змістові аспекти педагогічного оцінювання у період визвольних змагань українського народу, ранню радянську добу експериментування й пошуку в освіті та в радянський період.

Схвально, що в розділі Остапчук Світлана Сергіївна схарактеризувала різні системи оцінювання навчальних досягнень учнів у початкових і середніх навчальних закладах, виокремила їх переваги й недоліки.

Додатки до роботи є інформативними і слугують вагомим науково-методичним підґрунтям для заглиблення у проблему дослідження.

Дисертаційна робота С. С. Остапчук за своїм змістом і формою є завершеним дисертаційним дослідженням.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

У цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. Позитивно оцінюючи представлену історіографію дослідження, водночас вважаємо, що здобувачка невиправдано, на нашу думку, зігнорувала роботи з досліджуваної проблеми кінця XIX – початку XX ст., розпочавши історіографічний аналіз з 1940-х років. Таким чином, з поля зору випав аналіз стану дослідженості проблеми щодо оцінювання навчальних досягнень учнів в імперську добу та ранній радянський період (зокрема, досить інформативні праці Є. Лазаревича-Ігнатєва, В. Єрмака, Р. Лемберг).

2. На нашу думку, дисертантці доцільно було б більш ґрунтовно розкрити питання впливу оцінки на психофізичний розвиток та емоційний стан дитини й проаналізувати взаємозалежність цих процесів у досліджуваній період.

3. Робота лише б виграла, якби здобувачка у дослідженні використала й увела до наукового обігу документи не лише київських архівів, а й архівів інших міст України.

4. Вважаємо, що здійснене дослідження уможливило розширення уявлення сучасної педагогічної науки про процес оцінювання навчальних досягнень учнів кінця XIX – початку 40-х років XX ст. як окреме соціально-педагогічне явище. Автор цілком справедливо зазначає в авторефераті, що незважаючи на віддаленість у часі, виправданим може бути творче використання в процесі розв'язання наукових і практичних завдань організації освітнього процесу української загальноосвітньої школи. Однак при цьому можливість екстраполяції у самій роботі не окреслена, що, на нашу думку, збіднює практичне значення дослідження.

5. З огляду на практичну цінність дисертаційної роботи вважаємо за доцільне з метою популяризації одержаних результатів побажати авторці за матеріалами дисертаційної роботи підготувати та видати наукову монографію.

Утім, висловлені зауваження та побажання – не виклик авторці дослідження, вони аж ніяк не впливають на загальну позитивну оцінку

рецензованої роботи і є швидше приводом для наукової дискусії та науково-методологічної рефлексії.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових виданнях.

Основний зміст і результати дисертаційного дослідження висвітлено у 14 одноосібних публікаціях, серед них: 4 статті – у наукових фахових виданнях, 2 – у зарубіжних, 8 тез доповідей. На основі аналізу змісту цих публікацій можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано у результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо.

10. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в авторефераті, повністю відображають основні положення дисертації.

11. Висновок.

Дисертація «Оцінювання навчальних досягнень учнів у вітчизняній освіті (80-ті роки XIX – початок 40-х років XX століття)» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомe теоретичне і прикладне значення, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 15 «Порядку присудження наукових ступенів» (Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567) та іншим інструктивним вимогам Міністерства освіти і науки України щодо кандидатських дисертацій, а її автор – Остапчук Світлана Сергіївна – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:
доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри
теорії та методики виховання Рівненського
державного гуманітарного університету

О. Б. Петренко

